

I wojna światowa na dawnych ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego

Stosunki społeczno-polityczne na dawnych ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego weszły z nową fazą wraz z wybuchem I wojny światowej. Co prawda w pierwszym roku działań militarnych nie nastąpiły żadne decydujące zmiany, ale już latem 1915 roku wraz z rozpoczęciem ofensywy przez armię niemiecką sytuacja uległa diametralnemu przewartościowaniu. Niemcy wkroczyli na obszary Litwy i zachodnie rejony Białorusi jako zdobywcy, zainteresowani głównie eksploatacją zajętego obszaru. Celem większości działań administracji okupowanej

było wciągnięcie gospodarki obszarów okupowanych w służbę niemieckiej maszyny wojennej. Władze niemieckie unikały zajmowania stanowiska dotyczącego politycznej przyszłości obszarów litewskich czy białoruskich.

Zachowawcza postawa okupanta niezniechęcała zwłaszcza Litwinów do podjęcia działań zmierzających do odgrywania dominującej roli politycznej. Od 1916 roku Litwini zajmują coraz wyraźniejszą postawę proniemiecką. Wykorzystując niezdecydowaną postawę okupanta tworzą sieć szkół z litewskim językiem nauczania. Aktywizacji ulega również życie polityczne. Niemcy skutecznie ignorują polityczne żądania Litwinów, licząc, w przypadku wygranej wojny, na wcielenie obszarów litewskich do Prus Wschodnich. Zmiana w postawie Berlina następuje z 1917 roku, wraz z końcem Cesarstwa rosyjskiego i przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny.

Działacze litewscy wykorzystując przyzwolenie władz okupacyjnych zwołują do Wilnie we wrześniu 1917 roku konferencję, która wyłania Państwową Radę Litewską, tzw. Tarybę. Na czele Taryby staje Antanas Smetona. Celem działaczy litewskich było uzyskanie jak najdalej idących koncesji politycznych. Ceną była zgoda Litwinów na daleką współpracę z Niemcami. Wykorzystując dogodną sytuację, wahania strony niemieckiej, Taryba jednogłośnie uchwaliła 16 lutego 1918 roku deklarację niepodległości. I choć Niemcy nie uznali tego aktu, Litwini postanowili nadal działać. Taryba i akt niepodległości ignorowany był również przez działaczy polskich, którzy nie ukrywali niezadowolenia i obaw ze współpracy niemiecko-litewskiej. Kolejnym polem konfliktu litewsko-polskiego było zgłoszenie przez działaczy litewskich pretensje do obszaru czterech byłych guberni rosyjskich: kowieńskiej, wileńskiej, grodzieńskiej i suwalskiej. Strona polska była gotowa rozważyć jedynie możliwość przekazania w przyszłości tylko guberni kowieńskiej i północnej części suwalskiej.

Zasadnicza zmiana stosunków litewsko-niemieckich nastąpiła w październiku 1918 roku, gdy wraz z coraz większymi klęskami militarnymi Niemcy wyraziły zgodę na samostanowienie narodów okupowanych przez ich wojska. Naturalną konsekwencją tej decyzji było powołanie 11 listopada 1918 roku rząd Augustinasa Vardemarasa. W tym samym dniu Polacy przejęli władzę w Warszawie, a na zachodzie do końca dobiegły działania wojenne. Niestety nie oznaczało to uspokojenia sytuacji na wschodzie.

Podjęte w nowej sytuacji politycznej pertraktacje polsko-litewskie nie przyniosły rezultatu. Polacy uważali, że Litwa nie ma szans na samodzielne istnienie, a jedyną jej przyszłość widzieli w zawiązaniu związku polsko-litewskiego. Od zgody na przystąpienie do takiego związku strona polska uzależniała dalsze rozmowy co do przyszłości Wilna. Pertraktacje polsko-litewskie przerwane zostały w styczniu 1919 roku, gdy to pod naciskiem nacierającej ze wschodu armii bolszewickiej,

Wilno i Wileńszczyznę opuściły okupacyjne wojska niemieckie. Rząd litewski udał się z wycofującymi się oddziałami niemieckimi do Kowna, podczas gdy Polacy podjęli nieudaną próbę obrony Wilna przed bolszewikami. Po trzech dniach walki Wilno zajęte zostało przez bolszewików i miało wrócić ponownie w ręce polskie dopiero w kwietniu 1919 roku.

***

Nie ulega wątpliwości, iż I wojna światowa z punktu widzenia białoruskich interesów narodowych wybuchła zbyt wcześnie. Obszary białoruskie w znacznie większym stopniu, niż do było np. na Litwie, ucierpiały w wyniku rozpoczętej w 1915 roku ewakuacji, tzw. bieżenstwa. Społeczność prawosławna łatwiej ulegała perswazji lokalnych duchownych, zalecających ewakuację. Podobna zależność nie zachodziła w przypadku ludności katolickiej, gdzie księża sceptycznie odnosili się do zalec władz rosyjskich. W wyniku podjętej ewakuacji około półtora miliona ludzi opuściło własne miejsce zamieszkania, wcześniej niszcząc cały pozostawiony dobytek, którego nie można było zabrać ze sobą.

Obszary pozostające od 1915 roku pod okupacją niemiecką (linia frontu ustabilizowała się na linii Dźwińsk-Baranowicze-Pińsk), pozbawione zostały dużej grupy potencjalnych narodowych działaczy białoruskich, mogących w nowej rzeczywistości politycznej podjąć próbę budowy załączków państwowości białoruskiej. Fakt masowego bieżenstwa społeczności prawosławnej, w połączeniu z niskim poczuciem świadomości narodowej stawiał kwestie białoruską, w znacznie gorszej sytuacji niż to było w przypadku ludności polskiej czy nawet litewskiej.

Znacznie wolniej, w porównaniu do obszarów litewskich powstawała białoruska sieć szkół, a nieliczne placówki oświatowe, które powstały w 1916 roku tworzone były z inspiracji społeczności katolickiej. Większa aktywizacja białoruskiego życia politycznego nastąpiła w 1917 roku wraz z upadkiem caratu. W grudniu 1917 roku zwołany został do Mińska I Zjazd Wszechbiałoruski, gdzie powołano Komitet Wykonawczy, mający od tej pory reprezentować interesy białoruskie. Obrady zjazdu nie spotkały się z przychylnością strony bolszewickiej. Przedstawiciele Komitetu Wykonawczego nie zostali też zaproszeni przez stronę niemiecką do rokowań pokojowych odbywających się w Brześciu pomiędzy Niemcami a bolszewikami.

W wyniku przerwania obrad w Brześciu i podjęciu w lutym 1918 roku ofensywy armii niemieckiej na wschód praktycznie cały obszar białoruski wszedł do niemieckiej strefy okupacyjnej. Stworzyło to nowe możliwości działania. Pod wpływem wyników obrad pokojowych w Brześciu (zgodna Niemiec na powstanie państwa ukraińskiego) oraz ogłoszenia przez Litwę niepodległości, działacze białoruscy 9 marca powołali Białoruską Republikę Ludową, która to z kolei niepodległość 25 marca 1918 roku.

Akt niepodległości Białorusi nie spotkała się z odzewem na arenie międzynarodowej, ale stworzył ramy umożliwiające w terenie podjęcie działań mających na celu konsolidację społeczności białoruskiej wokół idei budowy niepodległego państwa. Powstawały załączki administracji i wojska białoruskiego. Niepodległości Białorusi nie chciała uznać odradzające się w szybkim tempie państwo polskie strona polska ani tym bardziej Rosja bolszewicka, zgłaszająca także roszczenia terytorialne do tego obszaru.

Koniec I wojny światowej nie oznaczał na obszarze dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej stabilizacji. Trwający tu konflikt militarny wchodził w nową fazę walk pomiędzy Polakami, Litwinami, Białorusinami, ale także i bolszewikami. Swoje wpływy na tym obszarze utrzymać też chciało słabnące coraz bardziej państwo niemieckie.

Autor: Wojciech Śleszyński